

Kansalaisten digivalmiudet ja medialukutaito demokratian näkökulmasta

Peppi Heinikainen ja Elsa Kivinen

TUNNE TERMIT

Digitaidot: kyky käyttää digitaalisia laitteita ja palveluita sekä ymmärtää niiden taustalla olevaa toimintalogiikkaa. Sisältää myös ongelmanratkaisutaidot ja kyvyn löytää tietoa verkossa.¹

Medialukutaito: taito käyttää, lukea, ymmärtää, tulkita ja arvioida kriittisesti erilaisia mediasisältöjä.²

Digitaalinen informaatiolukutaito: kyky löytää, saada käyttöönsä, tulkita, analysoida, hallita, ymmärtää, luoda ja levittää informaatio turvallisesti ja asianmukaisesti sosiaalisessa mediassa digitaalitekniikan avulla.³

Digitaaliset perustaidot: taidot, joita tarvitaan digitaalisessa ympäristössä ongelmanratkaisuun (mm. kyky käyttää digitaalista teknologiaa, viestintätyökaluja ja verkostoja tiedon etsimiseen, viestimiseen sekä tehtävien suorittamiseen).⁴

Demokraattiset yhteiskunnat ovat riippuvaisia siitä, että kansalaisilla on mahdollisuus tutustua erilaisiin todennettavissa oleviin tietoihin, jotta he voivat muodostaa näkemyksensä erilaisista poliittisista kysymyksistä ja osallistua yhteiskunnassa. Tiedon saatavuus ja kulku vaikuttavat kaikkiin sekä jokapäiväisessä elämässä että kaikilla päätöksenteon tasoilla yhteisöistä kansainvälisiin asioihin. Vaaleissa äänestäminen on yksi keskeinen osallistumisen muoto, johon tiedon saanti vaikuttaa. Tarkoitukselliset, laajamittaiset ja järjestelmälliset disinformaation levittämisyrietykset ovat siksi uhka demokratialle, sillä ne voivat vaikuttaa negatiivisesti tiedon saantiin ja vaikuttaa ihmisten päätöksentekoon.

Tästä syystä digitaalinen informaatiolukutaito on keskeinen nykyajan kansalaistaito, sillä se vaikuttaa toimintaamme niin verkossa kuin yhteiskunnassa. Demokraattinen päätöksenteko nojaa vahvasti kansalaisten kykyyn ymmärtää verkossa lukemaansa.

Mikäli tieto ei ole ymmärrettävää tai joku pääsee vaikuttamaan kannanmuodostukseen väärällä tiedolla, voivat seuraukset yhteiskunnalle olla negatiivisia. Digitaalinen maailma vaikuttaa reaali maailmaamme kuten on nähty esimerkiksi Ison-Britannian Brexit-äänestyksessä, jonka yhteydessä jaettu disinformaatio edesauttoi lähtökampanjaa ja vaikutti näin todennäköisesti vahvasti äänestystulokseen.

Sosiaalisen median alustoja enenevässä käyttävät lapset ja nuoret törmäävät päivittäin valtavaan informaatiovirtaan, jossa heidän tulisi tunnistaa mikä on totta ja mikä ei. Lukuisat somevaikuttajat voivat syöttää väärää tietoa esimerkiksi vaarallisista tuotteista, jolloin pahimmillaan jopa kuluttajan terveys voi olla vaarassa. Tästä syystä erityisesti lasten ja nuorten digitaalista lukutaitoa tulee vahvistaa niin kotona kuin koulussa, jotta he ymmärtävät miten heihin voidaan pyrkiä vaikuttamaan. Sama koskee aikuisia. Moni meistä on kohdannut erilaisia väitteitä esimerkiksi koronapandemiaan ja -rokotteisiin liittyen. Riittävä media- ja digilukutaito auttaa meitä tekemään oikeita päätöksiä niin yksityiselämässä kuin yhteiskunnallisesti.

EU:n DigiComp-viitekehys määrittelee digitaalisen osaamisen keskeiset osatekijät viidellä osa-alueella:

Informaatio- ja datalukutaito: informaation tarpeiden ilmaiseminen, digitaalisen tiedon, informaation ja sisällön paikantaminen ja hakeminen. Arvioida lähteen ja sen sisällön relevanssia. Digitaalisten tietojen, informaation ja sisällön tallentaminen, hallinta ja järjestäminen.

Viestintä ja yhteistyö: Vuorovaikutus, viestintä ja yhteistyö digitaalitekniikan avulla sekä kulttuurien ja sukupolvien moninaisuuden huomioon ottaminen. Osallistuminen yhteiskuntaan julkisten ja yksityisten digitaalisten palvelujen ja osallistuvan kansalaisuuden avulla. Oman digitaalisen jalanjäljen ja identiteetin hallinta.

Digitaalisen sisällön luominen: Digitaalisen sisällön luominen ja muokkaaminen. Tiedon ja sisällön parantaminen ja integroiminen olemassa olevaan tietämykseen ymmärtäen samalla, miten tekijänoikeuksia ja lisenssejä on sovellettava. Taito osata antaa ymmärrettäviä ohjeita tietokonejärjestelmälle.

Turvallisuus: Kyky suojata laitteita, sisältöä, henkilötietoja ja yksityisyyttä digitaalisissa ympäristöissä. Kyky suojella fyysistä ja psyykkistä terveyttä ja olla tietoinen sosiaalista hyvinvointia ja sosiaalista osallisuutta edistävästä digitaalisesta teknologiasta. Tietoisuus digitaalitekniikan ja sen käytön ympäristövaikutuksista.

Ongelmanratkaisu: Tarpeiden ja ongelmien tunnistaminen sekä käsitteellisten ongelmien ja ongelmatilanteiden ratkaiseminen digitaalisissa ympäristöissä. Digitaalisia välineiden käyttämisen osaaminen prosessien ja tuotteiden innovointia varten. Ajan tasalla pysyminen digitaalisesta kehityksestä.¹¹

Medialukutaito ja demokratia: demokratia on paljon enemmän kuin vapaat vaalit

Erilaisen informaation ja uutisten kulutuksesta on sosiaalisen median myötä tullut yhä henkilökohtaisempaa ja monikerroksisempaa: se, mitä näemme ja koemme, on usein riippuvaista omasta itsestämme *saatavilla olevan datan ja digijalanjäljen perusteella*⁵ sekä niiden tilien mukaan, joita seuraamme sosiaalisessa mediassa. Lisäksi muun muassa algoritmit ja erilaisten sivustojen muokattavissa olevat erityisominaisuudet usein peräti valitsevat sen, mitä informaatiota ja lähteitä saavuttaa helpoiten. Siksi on tärkeää, että ihmiset voisivat olla tietoisia siitä, mitä tietojaan luovuttavat so-mealustojen ja esimerkiksi vieraiden valtioiden käyttöön. Tätä varten esimerkiksi Europan unioni on viime aikoina alkanut panostaa tiedon avoimuuteen ja asettanut toimia, jotka velvoittaisivat sosiaalisen median alustoja samaan.

Tämän ohella on tärkeää selvittää, miten ja miksi yksilöitä, ja joskus kokonaisia yhteisöjä, houkuteltaan disinformaation ja propagandan pariin⁶. Esimerkiksi hämmennyksen kylväminen toimii tehokkaana demokratian lamauttamis- tai hidastamistekniikkana. Tätä tekniikkaa on käytetty jo ennen digitaalista aikakautta, mutta digitaalisuus ja sosiaalisen media ovat tehostaneet sitä, sillä informaation levittäminen on nopeaa ja helppoa. Väärä tieto voi levitä hyvin nopeasti ja laajasti muutamalla jaolla. Kriittinen medialukutaito auttaa yksilöitä ja yhteisöjä keskittymään oleelliseen⁷. Hyvä lähestymistapa informaatiolukutaito- ja valmiuksien lisäämiseen **on paljastaa kerättyjen todisteiden perusteella käytetyt trendit, narratiivit, menetelmät ja kanavat sekä lisätä tietoisuutta niistä.**

Muutamia tapoja, joilla disinformaatiota levitetään ja luottamusta eri tahoihin pyritään horjuttamaan, on videoiden manipulointi (mm. syväväärengökset) ja virallisten asiakirjojen vääräntäminen; internetin automatisoitujen ohjelmistojen

(bottien) käyttö erimielisyyttä herättävän sisällön ja keskustelujen levittämiseen ja vahvistamiseen sosiaalisessa mediassa; sosiaalisen median profiileihin kohdistuvat trollihyökkäykset ja tietovarkaudet.

Ylen vuoden 2021 kyselyssä⁸ 63 % suomalaisista kertoivat tuntevansa julkisen keskustelukulttuurin menneen huonompaan suuntaan. Tämä voi vaikuttaa negatiivisesti demokratiaan, jos kansalaisia jää keskustelun ulkopuolelle. Demokratian edistämiseksi osallistumisen esteitä tulisi madaltaa. Yksi ratkaisu tähän on kasvattaa ihmisten informaatio- ja medialukutaitoa, sillä esimerkiksi disinformaatio ja verkkohäiriköinti on nähty polarisoivina ja osallistumista estävinä. Kansalaisten taitojen vahvistaminen edesauttaa heitä tunnistamaan disinformaatiota, joka tulee tulevaisuudessa vain yleistymään informaatiotosodankäynnin myötä. Informaatiotosodankäynti kärjistyy kysymykseen siitä mitä ihmiset uskovat ja mihin he luottavat, ja vaikuttaa näin suuresti demokraattiseen päätöksentekoon. Digitaalisen informaatiolukutaidon merkitystä ei tästä syystä voi vähätellä, sillä se vaikuttaa voimakkaasti niin arkielämäämme kuin yhteiskuntiin.

Digitaalinen informaatiolukutaito osana kansalaisten digivalmiuksia

Valtiolla, kansalaisyhteiskunnalla ja yksityisellä sektorilla on yhä keskeisempi rooli disinformaatio-ongelman ratkaisemisessa, erityisesti sosiaalisen median alustojen käytön lisääntymisen myötä. Digitaaliset perustaidot ja medialukutaito ovat myös yhä enemmän toisiinsa limittyneitä, ja siksi elinikäinen oppiminen ja sivistystyö sisältävät nykyään myös näiden taitojen oppimisen ja tukemisen. Yhteiskunnissa digitaalisen informaatiolukutaidon monipuolisessa tukemisessa ja opettamisessa ovat avainasemassa myös poikkitieteellisen ja poikkiammatillisen **yhteistyön edistäminen yli sektori- ja hallintorajojen.**

Myös EU-tasolla puhutaan enenevässä määrin **digitaalisesta informaatiolukutaidosta**. EU onkin asettanut kunnianhimoiset tavoitteet, joiden mukaan vähintään 80 prosenttia väestöstä hallitsee **digitaaliset perustaidot** vuoteen 2030 mennessä⁹. Vuonna 2021 noin 54 prosentilla 16–74-vuotiaista EU:n kansalaisista oli vähintään nämä yleiset digitaaliset perustaidot (Eurostat)¹⁰. Digitaaliset perustaidot määriteltiin uudelleen Euroopan unionin Digital Competence frameworkin (**DigiComp**) päivitettyssä versiossa, DigComp 2.2:ssa, joka julkaistiin maaliskuussa 2022. DigiCompin tarkoituksena on tarjota yhteinen käsitys siitä mitä digitaalinen osaaminen on.

Aiheen parissa toimivia tahoja Suomessa:

- Mediakasvatusseura <https://mediakasvatus.fi/> (mm. 60 mediakasvatusvinkkiä medialukutaitojen harjoittamiseen)
- Faktabaari & FaktabaariEDU (mm. Digitaalinen informaatiolukutaito-opas, <https://faktabaari.fi/dil/digitaalinen-informaatiolukutaito-opas/>)
- <https://uudetlukutaidot.fi/>

Koska mediataidot nähdään nyky-yhteiskunnassa kansalais-taitoina, joita tulisi oppia jo pienestä pitäen, on uudet medialukutaidot määritelty Suomessa myös opetus- ja kulttuuriministeriön kehittämishjelmissä (mm. Oikeus oppia). Uudet medialukutaidot on jaettu kolmeen osa-alueeseen: mediasisältöjen tulkinta ja arviointi; mediasisältöjen tuottaminen: ja mediaympäristössä toimiminen¹². Kun näitä taitoja vahvistetaan niin koulutuksessa kuin kotona, tuetaan yksilön kykyä toimia itsenäisesti. Mediakasvatus myös kehittää kriittistä ja luovaa ajattelua, osallisuutta ja vaikuttamista. Nämä kaikki vahvistavat demokratiaa ja siksi digitaitoihin ja medialukutaitoon panostetaan niin Suomen kuin EU:n tasolla. Kun opetamme lapsille pienestä pitäen kriittistä medialukutaitoa, opetamme heitä paremmiksi demokraattisiksi äänestäjiksi ja kenties myös päättäjiksi. Medialukutaito ja digivalmiudet ovat siis panostus meidän kaikkien tulevaisuuteen.

Viitteet

Digitaalisen medialukutaidon edistämisen toimenpiteitä:

- Tutkija- ja seurantakonsortioiden rahoittaminen (esim. NORDIS, EDMO) - datan keruu, analyysi, koulutus
- Medialukutaidon ja digitaitojen kehittämisen rahoittaminen (esim. CRITICAL-hanke)
- Mediakasvatusseura <https://mediakasvatus.fi/>
- Faktantarkistuspalveluiden rahoittaminen (esim. Faktabaari, FaktabaariEDU)
- Kirjastojen ja kansalaisopistojen ammattilaisten koulutukset
- Poikkitieteellinen ja poikkiammatillinen yhteistyö yli sektori- ja hallintorajojen
- Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI)

Informaatiolukutaitoinen henkilö pystyy:

tunnistamaan, rajaamaan ja ilmaisemaan tiedontarpeensa löytämään tarvittavan informaation nopeasti ja tehokkaasti arvioimaan kriittisesti informaatiota sekä vertailemaan informaation lähteitä ja kanavia

käyttämään informaatiota tehokkaasti haluttuihin tarkoituksiin, uuden tiedon rakentamiseen

ymmärtämään informaation käyttöön liittyvät taloudelliset, juridiset ja eettiset näkökohdat ja toimia niiden mukaan¹³

¹ Lautanen-Nissi, P., Digitaidot ovat uusi kansalaistaito, <https://www.tieturi.fi/blogi/digitaidot-ovat-uusi-kansalaistaito/>

² Uudet lukutaidot, Medialukutaito, <https://uudetlukutaidot.fi/medialukutaito-2/>

³ Kivinen, K., 2022, Digitaalinen informaatiolukutaito (DIL) – Mitä se on?, <https://faktabaari.fi/dil/1-digitaalinen-informaatiolukutaito-dil-mita-se-on/>

⁴ Anthony, S., Guðmundsdóttir, A.G., Hylander, A., Kuokkanen, M., Sbertoli, G., Skoglöf, M., Størset, H., & Valgeirsdóttir, H., 2019, Aikuisten digitaaliset perustaidot Pohjoismaissa - Haasteista mahdollisuuksiksi, <https://projects.tuni.fi/uploads/2020/10/ebbbad80-aikuisten-digitaaliset-perustaidot.pdf>

⁵ Kivinen, K., Aslama Horowitz, M., Havula, P., Härkönen, T., Kiili, C., Kivinen, E., Pönkä, H., Pörsti, J., Salo, M., Vahti, J., & Vuorikari, R. (2022). Digital informaatiolukutaito opas, Luvut 13 – 15, Faktabaari, Helsinki.

⁶ Pörsti, J., 2022, Poliittinen propaganda perustuu psykologiseen manipulointiin, <https://faktabaari.fi/dil/9-poliittinen-propaganda-perustuu-psykologiseen-manipulointiin/>

⁷ Kivinen, K., Aslama Horowitz, M., Havula, P., Härkönen, T., Kiili, C., Kivinen, E., Pönkä, H., Pörsti, J., Salo, M., Vahti, J., & Vuorikari, R. (2022). Digital informaatiolukutaito opas, Luvut 1, 5 & 6, Faktabaari, Helsinki.

⁸ Yle, Hyvin sanottu: tutkimustulokset 2021, https://drive.google.com/file/d/1Fu86EW3_Nh9Rbocl2m_2wwVvtVCTVc2-/view

⁹ European Commission, Europe's Digital Decade: digital targets for 2030, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en

¹⁰ Eurostat, How many citizens had basic digital skills in 2021?, 30.3.2022, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220330-1>

¹¹ European Commission, DigComp, https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en

¹² Mediakasvatus, 2022, 60 mediakasvatusvinkkiä medialukutaitojen harjoittamiseen, <https://mediakasvatus.fi/materiaali/60-mediakasvatusvinkkia-medialukutaitojen-harjoittamiseen/>

¹³ Kivinen, K., 2022, Digitaalinen informaatiolukutaito (DIL) – Mitä se on?, <https://faktabaari.fi/dil/1-digitaalinen-informaatiolukutaito-dil-mita-se-on/>

Tuettu
Eurooppa-tiedottamisen
valtioneuvosta

twitter.com/saferglobe

linkedin.com/company/saferglobe

facebook.com/saferglobe

instagram.com/saferglobe

WWW.SAFERGLOBE.FI

SAFERGLOBE